

AHOGY Ő MEGHAJOL...

Írta: R ó z s a h e g y i K á l m á n

Mintha tegnap történt volna. Hej, pedig azóta sok minden elviharzott a fejünk fölött. Herczeg Ferencből, illusztris barátomból, a magyar irodalom fejedelme lett, zúgva köszöntötték a tapsok darabjai premierjén, művei eljutottak a kunyhótól a palotáig s azt hiszem, alig van nála általánosabban olvasott író az országban.

Pedig, mintha csak tegnap lett volna, hogy bemutatatták a A dolovai nábob leányát, melyben „aktív” szerepem volt. Kiabálnom kellett. Éppen néhány napja forgattam régi, megsárgult naplóimat, belekukkantottam az egyik fejezetbe és íme: a Nemzeti Színházbeli első „szereplésemről” írtam fel kusza, ábrándos jegyzeteket. Szabad visszaidézniem ezeket a sorokat?

„Bejött Herczeg úr, elegáns volt, mint egy főherceg, daliás, mint egy gárdatiszt. Hallottam, mit beszélt Török Irmával a színpadon. Szavait most alig tudom visszaadni, de biztosan emlékezni fogok rájuk, amíg élek.”

Emlékszem is ... Arról beszélt, hogy az irodalom, a betű, a leírt magyar szó szent és szent a színész is, szent a színház. Most értem meg az évtizedek távlatából, miért lett Herczeg Ferenc hatása általános és egyetemes. Aki ennyi hittel, lélekkel, a hivatás ilyen szent tűzétől felgyújtva tudott beszélni és akiben a tehetség ennyi nemes hivatástudattal párosult, annak az életé-

ben el kellett jönniök a zajos, országos, sőt az ország határán túlra is eljutó sikereknek.

Mondott akkor még mást is. Emlékszem: elhárította a dicséreteket. „Az író dolgozik és a közönség ítélkezik” — mondta — és mintha csak ma hallanám érces, kellemes szavait. Én a közelben ólálkodtam, hittem én is a szóban, a magyar szóban és a művészet örökkévalóságában, de nem tettem mást, mint néma lélekkel figyeltem a szavakat, melyeket Herczeg Ferenc mondott.

Ő akkor már ünnepelt író volt, én színinövendék...

A dolovai nábob leányában statisztáltam ...

*

Aztán peregtek az évek. Emlékszem, hogyan hajolt meg Herczeg a premiereken, milyen elegáns volt a meghajlása. Mint színész, sokszáz premiért értem meg, színpadon és nézőtéren örültem, tapsoltam, reménykedtem, játszottam és lelkesedtem. Az utóbbi évtizedek minden íróját láttam a premierek ünnepi extázisában. Herczeg Ferencet sohasem láttam izgatottnak. Úgy éreztem, hogy belülről ég, fojtottan, mint egy katlan a forrponton. Amikor meghajolt, ünnepélyes és alázatos volt egyszerre. Magyar volt és európai.

Megfigyeltem azt is, hogy a magyar írók egész másképp hajolnak meg, mint a külföldiek. Amikor még megvolt a lehetősége annak, hogy a világszerte híres budapesti théâtre paré-kra még a tengerentúlról is el látogattak a művészet megszállottjai és éber üzleti vámszedői, hányszor és hányszor fordult meg pesti színpadokon századunk minden valamirevaló külföldi írója

is. Meghajoltak a premierjükön, vagy valamilyen ritka jubileumon. Láttam, milyen földreomló hódolat volt sok külföldi íróban az ezerfejú közönség előtt, láttam szinte porrásemmisült bókokat, udvari szertartással hajlongó írókat, lakájok szogalelkűségével meghajlók, sok mindenfélét — rájöttem, hogy a külföld más. A külföldi író terra incognitára jött, ismeretlen hatalmasság *ellen* felvenni a harcot. Ha nyugatról jött, egy kicsit a keletet látta bennünk, talán ehhez arányítottá meghajlásainak szertartásosságát.

Herczeg Ferencben mindannyiszor — pedig az évtizedek folyamán hányszor és hányszor kellett a tapsoló tömegek elé lépnie elegáns frakkjában — megmaradt a magyar úr, a nemes és tiszta *emberi méltóság* tudata. Premierje egy kicsit mindig elvitte ritka emberi méltóságát, de állandóan éreztük benne az író alázatát a művészet és a színpad előtt.

*

Emlékszem a Gyurkovics lányok Magyar Színházbeli bemutatójára is. Akkor már túl voltam a színinövendékek színes és álmodozó évein, beléphettem a játszó színészek soraiba ...

A Gyurkovics lányok-ban Radványi Gidát játszottam. Mit is írtam akkor a naplómba? Íme ezeket: „Naturburs-szerepet játszottam. Majd jönnek, múlnak az évek és egyszer talán Radványi ezredest alakítom.”

A jóslat bevált. Mert egyszer tényleg Radványi ezredest szerepét alakítottam, Hosszú ideig szerepem maradt...

*

A naplóírás megszakadt, befejeződött. Álmaimban lehiggadtam, a munka elfoglalt. De van az embernek egy minden mellékrészletet jobban megörökítő lelki naplója is, melyet bármikor fellapozhat. Olvashat belőle a villamoson, a kávéházban, a magányos sétákon. Ebben a lelki naplóban sok-sok képet őrzök még a jubiláns Herczeg Ferencről. Műveit állandóan olvasom, meglepetés számomra minden könyve, cikke. Évek során baráti viszonyba kerültem a nagy íróval, ahányszor beszélgettünk, mindig az az érzésem támadt, hogy akármelyik beszélgetése olyan választékos, hogy nyomdába küldhetné irodalmi veretű mondatait. Sokszor volt az az érzésem, hogy beszél, amikor a könyveit olvastam.

*

Most az időben megint sok évet ugrom és eljutok a trianoni évekhez. Nem akarok szólni arról, milyen szívünk-lelkünk szerint való beszéd volt minden szava, melyet a revíziós álmainkban mondott el. Milyen szívünkbe markoló írás volt minden sora, melyet mint a revíziós mozgalom fáradhatatlan és harcoss lelkű vezetője írt le.

Nem véletlen, hogy éppen az ő darabjaival mentem a megszállt Erdélybe, mikor talán tizenöt évvel ezelőtt előadták a Gyurkovics lányokat. Sohasem felejttem el, mennyi szeretettel futott össze az aradi színházban az a sok magyar, akit ott felejtett a trianoni béke. Nem is fértek a színházba. Többször megismételtük az előadást és amikor erre politikai szempontból annyira ártatlan darabra az evangéliumkeresők éhségével siettek az aradi magyarok, gyanús lett a dolog a

sziguranca előtt. Lehetetlennek tartották, hogy egy irredenta-mentes, politikátlan darabnak l'art pour l'art olyan nagy sikere legyen.

Beült a nézőtérre egy hivatalos ellenőrző bizottság. Nem szeretném, ha szerénytelenség vádja érné, de úgy beszélték, hogy a csárdásomnak „híre volt” a városban. Magam is úgy éreztem, mert esténként csárdásom közben felzúgott a taps. Aznap este, mikor az ellenőrző hatóságok ültek a nézőtéren, elénekeltem a Hétpettyes katicabogár című ismert dalt, utána következett a csárdás. Ma úgy mondanák a színházi rovatok, hogy a „közönség tombolt.” Jól tudom, hogy ez nem személyemnek, hanem a magyar táncnak szólt, annak a magunkkal hozott magyarságnak, mely csak ennyiben nyilvánulhatott meg, ebben a szerény, de lélekkel járt csárdásban.

Az előadást be kellett szüntetni. Beidéztek a rendőrségre. Megtiltották további fellépésemet, vendégszereplésemet. Az indokolás ez volt: „Uram, úgy táncolt, hogy az már több, mint irredentizmus ...”

Aradra való utazásom előtt egyik nagyszerű ve-zércikkét olvastam. Abban olvastam Herczeg Ferenc igaz magyar küzdelmeit a revíziós igényeinkért.

Csárdás közben ez a cikk járt eszemben ...